

Speech 24 februari 2003
Landelijke interreligieuze bijeenkomst
Amsterdam

Dank voor de uitnodiging om hier vanavond te mogen spreken. Anderen zijn mij voorgegaan. Zij hebben beter dan ik dat zou kunnen, de zorg verwoordt die ons samenbrengt. Zorg om wat er dreigt te gebeuren in het Midden-Oosten en zorg om de gevolgen die dat kan hebben.

Hier staat niet in de eerste plaats een Minister die weet hoe het zit, die beslist wat hij wil en die wel eens even zal vertellen hoe het moet. Ik sta hier met u, als iemand die weet dat er een grotere waarheid is en een werkelijkheid achter onze tastbare wereld en die vanuit dat inzicht met grote zorg ziet waar aardse waarden, waarheden en redeneringen ons dreigen te brengen. En ik sta hier als mens die uit dat geloof de zekerheid put dat oorlog niet de bedoeling is van ons bestaan; de hoop dat er een oplossing ten goede komt ook al zien we die nu nog niet, en de wens om daar dienstbaar aan te mogen zijn.

Zorg brengt ons hier samen; maar ook de wil om, als het tot een oorlog moet komen, te voorkomen dat die tot godsdienstoorlog verwordt, die ons land en de wereld in kampen verdeelt en tegen elkaar opzet. Het simplificeren van de vragen rond Irak tot een kwestie van 'voor of tegen oorlog' draagt ook bij aan die deling. Het is een oneigenlijke tegenstelling; want niemand die bij zijn gezond verstand is, is voor oorlog. Oorlog is vreselijk, zelfs als het meevalt; de moedwillige vernieling van menselijk leven en bestaan. Maar ook niemand die even wil nadenken, is tot alle prijs tegen oorlog; we danken onze vrijheid aan de bereidheid ook van anderen om ten strijde te trekken. En de buurt waar we hier in Amsterdam zijn, herinnert ons aan de prijs die werd betaald, omdat nog eerder weer anderen hoopten een oorlog te kunnen vermijden, en zo een verschrikking over zich afriepen.

Ik ben hier niet gekomen om u te overtuigen van het moreel gelijk van welk standpunt dan ook. De eventuele noodzaak van een oorlog en de tegenstellingen die dat oproept tussen mensen van goede wil, zijn op zichzelf al een overwinning voor het kwaad dat is belichaamd in mensen als Saddam Hussein en Bin Laden en anderen, die zich beroepen op religie om terroristische daden te plegen. Maar die overwinning wordt nog oneindig veel groter indien een oorlog - wanneer zij komt - wordt gezien als een slag in een strijd tussen religies. Dan lacht de duivel. Want wie die oorlog zo ziet, die stelt dat dertig jaren van terreur, oorlog en moord door Saddam uit geloof gerechtvaardigd kunnen worden; die acht dat de moord op duizenden in New York, in naam van de Islam is geschiedt, en die meent dat een oorlog om Irak in naam van het christendom wordt gevoerd. Wie dan ook een oorlog om Irak ziet of wil zien als oorlog tussen religies, voedt het kwaad dat hij vreest of doet daar moedwillig aan mee.

Niet dat ik mijn ogen sluit voor de mogelijke gevolgen. De gevaren waar sprekers voor mij op wezen, zie ik. Dat een oorlog een brandbare situatie tussen religies tot ontsteking kan brengen, is niet ondenkbaar. Maar als we dat alleen kunnen voorkomen door te waarschuwen, dan zijn we pas echt in moeilijkheden. Immers ook als alle aanwezigen zich hier tegen de oorlog zouden verklaren, is het nog niet waarschijnlijk dat Saddam zal zeggen: laat maar, ik doe wel wat de VN zegt, of dat Bush zegt: laat maar, hou je wapens, ik blijf thuis. Het kan ook niet steekhoudend zijn. Oorlog voeren, maar ook afzien daarvan, is kiezen tussen kwaden. Inzet is dat oorlog, wanneer zij wordt gevoerd, berust op de wil om beginselen die aan onze religies gemeen zijn, zeker te stellen. Oorlog kan nodig zijn om vrede, veiligheid en een menswaardig bestaan te verzekeren; ook wij danken onze vrede en ons bestaan in vrijheid aan een oorlog.

Niet dat een oorlog in Irak de verhouding tussen religies kan doen ontbranden vraagt aandacht, maar hoe we de situatie zo ontbrandbaar hebben laten worden; en hoe we het brandbaar materiaal weer weg kunnen krijgen. Dat we hier met die zorg bijeen

zijn, is een teken hoe we valse tegenstellingen hebben laten groeien en laten doorzielen. En ook als er geen oorlog komt, zitten we nog steeds met een brandbare situatie die alleen nog maar brandbaarder wordt als we er niets aan doen.

Als het gaat om strijd tussen religies is dan ook niet die oorlog de eerste zorg; maar hoe we de onderlinge verhoudingen zo hebben veronachtzaamd en laten versloffen, dat we ons nu zorg moeten maken over de brandbaarheid daarvan. Dan hoeven we het bovendien niet bij zorg te laten. Want die brandbaarheid is niet in de eerste plaats afhankelijk van wat vreemde overheden in verre landen doen. Zij is ook niet primair afhankelijk van wat de eigen overheid hier doet. Het is in de eerste plaats een zaak van ons allen; hoe we onze dagelijkse omgang met elkaar beheren. Want dat bepaalt uiteindelijk de brandbaarheid hier, van wat elders gebeurt.

Natuurlijk hebben maatschappelijke ontwikkelingen ook hun rol. Er zijn al vele goede analyses over de gevolgen van individualisering, privatisering, globalisering, secularisering en andere. Onder het mom van tolerantie en individualisme hebben we onachtzaamheid, vrijblijvendheid en langs elkaar heen leven geïstitutionaliseerd. Uit vrees voor politieke gevoeligheid hebben we de lasten en spanning van het naast elkaar wonen van verschillende culturen genegeerd. Het zijn ontwikkelingen die ongetwijfeld invloed hebben. Maar bepalend zijn ze niet.

Bepalend is het brandbaar materiaal dat we zelf dagelijks aandraagen. Wanneer we elkaar over en weer verketteren vanwege meningen of gedrag dat we van elkaar niet begrijpen. Niet alles moet aanvaardbaar zijn; verschil in opvatting en gedrag, zeker waar die overlast of aanstoot geven, moeten bespreekbaar zijn, maar een gesprek is wat anders dan schelden, kwetsen en schamper doen over zaken die de identiteit van mensen bepalen; of dat nu gelijkheid van sexen, de aanvaarding van homofilie, godsdienstige geloofswaarheden of hoofddoeken betreft. Vrijheid van meningsuiting is een groot goed, maar dat ontslaat ons niet van de plicht om in ons onderlinge verkeer elementaire regels en

beperkingen van burgerlijke beschaving in acht te nemen; dat is een groter goed. Voorwaarde voor samenleven is niet dat we het over alles eens zijn, maar dat we op een vreedzame en constructieve wijze met onze fundamentele verschillen kunnen omgaan. Ieder debat houdt op wanneer we onze standpunten in geloofszekerheid gaan kleden of menen het moreel gelijk aan onze kant te hebben; ongeacht of dat berust op religie of op de geloofsartikelen van een moderne seculiere levensovertuiging. Dan houdt het debat op en begint de godsdienstoorlog.

Evenzo dragen we brandbaar materiaal aan, iedere keer dat we in het publiek debat achteloos hele bevolkingsgroepen met bepaalde misdragingen identificeren. Drang tot inburgering en integratie is nodig en is ook gerechtvaardigd, mits het gezien wordt als consequentie van samenleven en niet als een toetredingsvoorwaarde daarvoor. We moeten elkaar over en weer kunnen aanspreken op waarden en normen, maar alleen omdat de ander erbij hoort en niet omdat de ander eerst onze manieren moet leren om er bij te mogen horen. Extremisme groeit niet door erkende verschillen, maar door de voortdurende afwijzing waar geen verschil meer is, van wie er bij wil horen; dan wordt men zonder perspectief op de eigen identiteit teruggeworpen.

Evenzo hopen we dagelijks brandbaar materiaal op in onze scholen en in onze oude stadswijken waar discriminerend en kwetsend gedrag steeds normaler dreigt te worden, en waar een geleidelijke segregatie plaatsvindt.

We dragen kortom telkens weer brandbaar materiaal aan, als we de nadruk leggen op de enkele aspecten waarin we verschillen of die ons scheiden, en daarbij achteloos voorbij gaan aan het vele wat ons fundamenteel bindt en verenigt als burgers in dit land.

Tot besluit

Samenleven is niet eenvoudig; er is een overheid voor nodig, maar de kwaliteit wordt bepaald door de betrokkenheid van ieder bij de

gemeenschap en de wijze waarop we daarbinnen met respect voor elkaar en voor elkaars opvatting omgaan. Dat bepaalt of we ons zorg moeten maken over de gevolgen hier van wat elders gebeurt.

Voor samenleven tussen landen geldt hetzelfde. Uiteindelijk vergt het vreedzaam samenleven in de wereldgemeenschap ook een overheid en procedures om onderlinge conflicten te beslechten, om gemeenschappelijke waarden en normen te handhaven en om tot gemeenschappelijk handelen te komen. Dat is in wezen ook de inzet van het conflict rond Irak, hoezeer we wellicht ook van mening kunnen verschillen over hoe dat gerealiseerd moet worden. Maar ook op wereld niveau wordt de kwaliteit primair bepaald door de wijze waarop we als burgers met onze ambities, gemeenschappelijke waarden en onze fundamentele verschillen omgaan in ons onderling verkeer. Derhalve zorg over de gevolgen van wat elders gebeurt, begint met aanpakken thuis.

Er is vanavond al veel geklapt om instemming te betuigen. Maar daarmee voorkomen we niet wat we vrezen. Wie klapt, slaat uiteindelijk alleen met zich zelf de handen ineen. Daar komen we er niet mee. Daarom, wil nu aan het einde van mijn bijdrage eens niet klappen. Maar wil die afsluiten door even stil te zijn, om even stil te staan bij hoe we ieder van ons kunnen bijdragen aan een samenleving waarin we geen vrees hoeven te hebben dat we over ras, afkomst of levensovertuiging gaan twisten, wat er ook elders gebeurt. Een samenleving waarin we samen onszelf kunnen zijn en ons thuis kunnen voelen; een samenleving die het waard is om in samen te leven. Die begint niet met applaus waarbij u uw eigen handen ineen slaat, maar door naast u te kijken naar wie u niet kent, en met hen de handen ineen te slaan door hen een hand te geven. Eventueel met de oude groet van Fransiscus: Pax et Bonum, vrede en het goede. Daar voorkomen we een godsdienstoorlog mee. Dat wens ik ons hier toe.